

ПАМЯТНИКИ НАУКИ ЛИТВЫ
DENKMÄLER DER WISSENSCHAFT LITAUENS

СТАНИСЛОВАС
РАПОЛЁНИС

STANISLOVAS
RAPOLIONIS

Vilnius „Mokslas“ 1986

STANISLOVAS
RAPOLIONIS

Vilnius „Mokslas“ 1986

„Vilnius: „Mokslas“ 1986

STANISLOVO RAPOLIONIO
LIETUVIŠKO TEKSTO POETIKOS BRUOŽAI

Juozas Girdzijauskas

Stanislovas Rapolionis — vienas lietuvių raštijos pradininkų šalia Abraomo Kulviečio, Jurgio Zablockio ir kitų XVI a. lietuvių šviesuolių. Jis — Martyno Mažvydo, parengusio pirmąją lietuvišką knygą, bendražygis. Tyrinėtojai nurodo, jog jis buvo užsimojęs lietuviškai prakalbinti Bibliją, vertė ir kūrė giesmes. Deja, iki šiol tebėra neaišku, kiek ir kurias būtent giesmes jisai išvertė ar sukūrė, kurios iš jų pateko į leidinius, o kurių liko rankraščiai ir ilgainiui amžinai dingo.

Šiuo metu neabejojama tikrai dėl vienos S. Rapolionio verstos giesmės, išspausdintos M. Mažvydo giesmyno

„Giesmes Chriščioniskas“ antroje dalyje (1570 m.). Tai „Giesme ape kenteghima Jhesaus Chrištaus ambinioja Dieva šnaus išchguldita nūg Dactara Stanišlauša Rapagelana. Patris šapientia, veritas Diuina“ (p. 441)¹, prasidedanti žodžiais „Dieva Tiewa išchmintis“.

Antraštėje nurodytas lotyniškas giesmės pavadinimas verčia manyti, jog ji versta iš lotynų kalbos. Taip manė ir pirmasis lietuviškų giesmynų istorikas Gotfridas Ostermejeris. Aptardamas Lozorius Zengštoko giesmyną (1612), jis rašė, jog čia *Patris sapientia* ir *O lux beata Trinitas* yra išverstos dukart: vieną kartą iš lotynų, o kitą kartą iš vokiečių kalbos, ir visai be reikalo.² Vėliau berods irgi niekas neabejojo, jog S. Rapolionis vertė šią giesmę iš lotyniško originalo. Šiuo metu prieinamų šios giesmės tekstų įvairiomis kalbomis palyginimas irgi patvirtina tradicinę nuomonę: S. Rapolionio tekstas esminiais savo bruožais artimesnis yra lotyniškam originalui, o ne, sakysim, lenkiškam arba vokiškam vertimui. Kita vertus, kyla visai pagrįstas klausimas: ar S. Rapolionis, versdamas šią giesmę, tenkinosi vien lotynišku originalu, ar jis naudojosi ir jos vertimais į kitas kalbas? Į tą klausimą pamėginsime atsargiai atsakinėti, paposmiui lygindami lotynišką giesmės originalą (O) su jos pažodiniu vertimu (P), vertimu į lenkų (L) ir vokiečių (V) kalbą ir su S. Rapolionio lietuvišku vertimu (R)³.

Pirmasis posmas

O

- 1 Patris sapientia, veritas divina,
- 2 Deus homo captus est hora matutina,
- 3 A suis discipulis cito derelictus,
- 4 Iudaeis est traditus, venditus, afflictus.

Mgd. 3: A suis discipulis et notis derelictus

4: Iudaeis venditus traditus et afflictus

Lg.Rbch. 4: a Iudaeis venditus traditus et afflictus

Jag. 4: A Iudaeis venditus, traditus, afflictus

P

- 1 Tėvo išmintis, dieviškoji tiesa,
- 2 Dievas žmogus yra suimtas ryto valandą,
- 3 Savo mokinių greitai apleistas,
- 4 Žydams išduotas, parduotas, sumuštas.

R

- 1 **Diewa** Tiewa i / chmintis:
- 2 Tei / ibe deiwi / tes:
- 3 **Chri / tus** βmogu gime / is:
- 4 Pagaudits e / t c³e / u **naktis**:
- 5 **Nūg Apa / chtalu** pra / tots:
- 6 S³idams pardūts ir i / chdūts:
- 7 **Suri / chts / nūwe / ts / ap / kun / tas**:
8. **Weidan mu / chtas / papeiktas**.

R1 pridėta „Diewa“, kadangi kitaip eilutei trūktų skiemenu; be to, „Diewa Tiewa“ yra viena sąvoka*, atstojanti O1 „Patris“. L čia atitinka O („Oycá“), o V yra „Chri / tus“. R3 „Chri / tus“ vietoj O2 „Deus“ reikalavo tolimesnis minties formulavimas, kadangi dievas, užgimęs žmogumi („βmogu gime / is“), yra Kristus. Be to, čia galėjo turėti sugestijos ir V („Chri / tus“). Taip pat gal vengta pasikartojimo su R1 („Diewa“). R4 „c³e / u **naktis**“ jau iš esmės skiriasi nuo O2 „hora **matutina**“ (ryto valandą). Tai keičia veiksmo laiką, kuris šiuo atveju patikslinamas, kadangi Kristus buvo suimtas Alyvų kalne ne rytą, o naktį (Mt 26, 47—56). V irgi yra „³u Mitternacht“, o L — kaip ir O („c³a / u ³arānnego“). R5 „Nūg Apa / chtalu“ neatitinka nei O3 („a... discipulis), nei L („od... ³wolenni-kow“), nei juo labiau V, kur frazės prasmė visai pakeista („Gefürt für Gottlo / e leut“).

Iki tos vietos (O3, R5) versta nuosekliai puseilis į puseilį. Toliau visą O3 išvertus vienu puseiliu (R5), antras tos eilutės puseilis (R6) kompensuotas visa O4. Taip vi-

* Vien „Tiewa“ galėjo būti žmonėms nesuprantama (žr. Lebedys J. Mikalojus Daukša.—V., 1963, p. 176).

sas O posmas (aštuoni puseiliai) sutilpo į šešias R eilutes (atitinkančias O puseilius). Iš O4 liko neišverstas tik „afflictus“, o užpildyti dar reikėjo visą eilutę, arba du puseilius. Todėl R7—8 faktiškai yra prikurtas, iš O4 perėmus „afflictus“, bet jį išplėtus ir sukonkretinus („**Weidan mu / chtas**“), kartu pavertus svarbiausiu R7—8 ar net viso posmo įvaizdžiu. Tokio sukonkretinimo nėra nei L, nei V. Tačiau V ir R būdingi panašūs leksiniai (dalyvių) pakartojimai: V6—7 „und fel / chlich **verklaget / Verlacht Verhōnt** und vor / peit“; R6—8 „... **pardūts ir i / chdūts / Suri / chts / nūwe / ts / ap / kun / tas / ... mu / chtas, papeiktas**“. Panaši čia ne tik sintaksė, bet iš dalies ir leksika: „verklaget“—„ap / kun / tas“, „Verlacht“, „Verhōnt“—„papeiktas“. Tačiau apskritai posmo pabaiga (R7—8) yra originaliausia.

Antrasis posmas

O

- 1 Hora prima ductus est Iesus ad Pilatum,
- 2 Falsis testimoniis multum accusatum
- 3 In collum percutiunt manibus ligatum
- 4 Vultum Dei conspuunt, lumen coeli gratum.

Cod.Prag. 1: Hora prima duxerunt...

Mgd. 1: **ducunt** — ante

Lg. 3: **in collo**...

Rbch. 3: **colaphis percutiunt**...

Mgd. 4: conspuentes faciem ut est prophetatum.

Jag. 2: Et a falsis testibus...

3: In collo...

4: Conspuentes faciem ut est prophetatum.

P

- 1 Pirmą valandą Jėzus yra nuvestas pas Pilotą,
- 2 Melagingais liudijimais labai apkaltintas.
- 3 Į sprandą daužo, rankas surišę,

- Mgd. } 4 Dievo veidą malonų, kaip dangaus šviesa,
Jagod. } apspjauo.
4 Dievo veidą apspjauo, kaip buvo
išpranašauta.

R

- 1 **Ponas** ghadina pirma:
- 2 Nūwe / ts Pilatop buwa:
- 3 Swietkai ludy netie / a:
- 4 **Pri / ch Je / u / a Chri / tu / a:**
- 5 **Pilats** rades nekalta:
- 6 **Siunte ghi prieg Heroda:**
- 7 Sprandan mu / chta / / uri / chta:
- 8 / chwenta weida / piaudita.

R1—4 ir 7—8 apskritai atitinka O1—2 ir 3—4. Tiktañ R1 „Ponas“ atitinka L „Pan“ (O1 yra „Jesus“, o V—„er“), R4 originaliai papildo O2, kadangi pastaroji kone visa sutilpo R3.

R5—6 labiausiai nutolsta nuo O, kuriame (kaip ir L) visai nekalbama apie tai, kad Pilotas pripažino Jėzaus nekaltumą ir nusiuntė jį pas Erodą. Tas motyvas yra tik-tai V5—8: „Der [Pilato] jn un / chūldig bñand / ohn ur / ach des Todes / Ihn derhalben von / sich / andt / 3um König Herodes“.

Trečiasis posmas

O

- 1 Crucifige, clamitant hora tertiarum;
- 2 Illus induitur veste purpurarum,
- 3 Caput eius pungitur corona spinarum
- 4 Crucem portat humeris ad locum poenarum.

Mgd. 3: caput suum...
4: fert trabem in humeris...

P

- 1 Nukryžiuk! šaukia trečią valandą.
- 2 Išjuoktas apvelkamas purpuro rūbais.
- 3 Jo galva subadoma erškėčių vainiku.
- 4 Kryžių neša ant pečių į baismės vietą.

R

- 1 Ape ghadine trec³e:
- 2 Nūkrišawoti / chauke:
- 3 **Botagais ghi i / ch plake:**
- 4 Apwilke kamcha apijuke:
- 5 **Je / aus / chwentaije** galwa:
- 6 Er / kec³eis apwainikawa:
- 7 Ne / ches e / t krišu / unku:
- 8 Ant wietas **karc³u**.muku.

R5 „Je / aus / chwentaije“, R7 „ / unku“ ir R8 „karc³u“ galima laikyti elementariu frazės išplėtimu ir sukonkre-tinimu, tačiau R3 yra visai naujas motyvas, kurio nėra nei O, nei L, bet kuris yra V: „Umb drey ward der Gottes Sohn / mit gei / eln ge / chmi / en“⁴.

Ketvirtasis posmas

O

- 1 Hora sexta Iesus est cruci conclavatus
- 2 Et est cum latronibus pendens deputatus,
- 3 Prae tormentis sitiens felle saturatus,
- 4 Agnus crimen diluit sic ludificatus.

Rb. 1: ... in cruce clavatus.
Mgd. 1: ... dominus Iesus...
2: pendens cum latronibus cum eis reprobatur.
Cod.Prag. 2: ... sic deificatus.
Jagod. 2=O3
3: Pendens cum latronibus par his deputatus.
4: Sinister hunc reprobatur latro sceleratus.

P

- 1 Šeštą valandą Jėzus prikaltas prie kryžiaus
- 2 Ir su niekšais kyboti paskirtas,
- 3 Dėl kančių trokštantis tulžimi pagirdytas,
- 4 Šitaip išjuoktas avinėlis išpirko kalnę.

R

- 1 C³e / u ghadinas / che / tas:
- 2 Krišau / p e / ti priemu / chtas:
- 3 Diel muku trok / chtas **Ponas**:
- 4 Tulšimi e / t girditas:
- 5 Tarp latru i / chpelūtas:
- 6 Su / bradneis pa / kaititas:
- 7 Apijūks atme / ts nūg latra:
- 8 Po kaires paķabinta.

R3 „Ponas“ atitinka L „Páná“. R7—8 atitinka O4 Jagod. R eilučių tvarka taip pat pagal Jagod. R6 elementarus O2 (Jagod. 3) išplėtimas (panašiai kaip L: „Do lotrow był przyrownan / przy nich ³awiešony“, iš dalies ir V: „Die ³u / eher / pottn / ein / auch die bey jhm hiengen“).

Penktasis posmas

O

- 1 Hora nona dominus Iesus expiravit,
- 2 Heli clamans animam patri commendavit,
- 3 Latus eius lancea miles perforavit,
- 4 Terra tunc contremuit et sol obscuravit.

Mgd. 1: ... Iesus in cruce...

2: Heli, Heli clamans...

4: ... sol se obscuravit.

Cod. Prag. 2: ... Mariam patri commendavit.

Jagod. 4: ... sol se obscuravit.

P

- 1 Devintą valandą viešpats Jėzus numirė,
- 2 Heli šaukdams sielą tėvui pavedė,
- 3 Jo šoną ietimi kareivis perdūrė,
- 4 Žemė tada sudrebėjo ir saulė užtemo.

R

- 1 Ghadina dewintoije:
- 2 Ponas Je / us nūmire:
- 3 Heli heli ghis / chauke:
- 4 Du / che Tiewa **ranko / n** dawe:
- 5 Schona ijo ragotine:
- 6 S³alnerus **gails** pradure:
- 7 Potam drebeija Beme:
- 8 Ir u / chtema Saule.

R labai tiksliai atitinka O, išskyrus praplėtimus bei sukonkretinimus „ranko / n“ (R4) ir „gails“ (R6).

Šeštasis posmas

O

- 1 De cruce deponitur hora vespertina,
- 2 Fortitudo latuit in mente divina,
- 3 Talem mortem subiit vitae medicina,
- 4 Heu corona gloriae iacuit supina.

Visur taip pat.

P

- 1 Nuo kryžiaus nuimamas vakaro valandą,
- 2 Galybė pasislėpė dieviškoje dvasioje,
- 3 Tokią mirtį priėmė vardan gyvenimo,
- 4 Šlovės vainikas atsigulė veidu aukštyn.

R

- 1 Nūg krišaus ghi nūkele:
- 2 Wakara ghadine:

- 3 Ušsišlepe deiwiste:
- 4 Po ijo šchwenta šmogište:
- 5 Tokę šmerti priaeme:
- 6 Taip mus ghrešchnus išchganę:
- 7 **Pona dangaus pagulde:**
- 8 **Nauyeme akmens grabe.**

R1—5 labai tiksliai atitinka O, R6 ta pati mintis išreiškta kitais žodžiais. R7—8 neatitinka nei O, nei L, bet panašu į V5—6: „**herrlich** nach Jüdišcher art / **in ein Grab geleget**“.

Septintasis posmas

O

- 1 Hora completorii datur sepulturae
- 2 Corpus Christi nobile, spes vitae futurae,
- 3 Conditur aromate, complentur scripturae;
- 4 Iugis sic memoria mors est mihi curae.

Rbch. 3: conditum...

Jagod. 4: ... eius curae.

P

- 1 Vakarinių maldų metu padedamas į kapą
- 2 Kilnus Kristaus kūnas, būsimą gyvenimo
viltis,
- 3 Palaidojamas iškvėpaluotas, išsipildo Raštas,
- 4 Taip mirtis nuolat primena man [Kristaus]
malonę.

R

- 1 Wis tū c³e šu atkentuš:
- 2 Per Ješaus did³us wargus:
- 3 kuna šchwenta išchdeijus:
- 4 Ir moštimi patepus:
- 5 Schwents rašchtas iššipilde:
- 6 **Diewa ruštums nūšimalde:**

- 7 Dangus mums atšiwere:
- 8 **Jog uš mus Christus nūmire.**

R labai nutolsta nuo O. O mintis faktiškai perteikta R3—5. R8 šiek tiek primena V8 („nur umb unsert willen“). Visa kita (R1—2 ir 6—7) iš esmės yra prikurta.

Aštuntasis posmas

O

- 1 Has horas canonicas cum devotione
- 2 Tibi Christe recolo pia ratione
- 3 Ut qui pro me passus es amoris ardore
- 4 Sis mihi solatium in mortis agone.

Mgd. 2: ... refero...

- 3: ut sicut tu passus es poenas in agone
- 4: sic labore condolens ut concors sim tuae

coronae.

Jagod. 4: ... mortis in agone.

P

- 1 Šias maldos valandas pamaldžiai
- 2 Tau, Kristau, skiriu, dievobaimingai
mąstydamas,
- 3 Kad tu, kuris už mane kentėjai iš meilės,
- 4 Būtum man paguoda mirties valandą.

R

- 1 Del to garbe mes dūme:
- 2 Tau Chrište mušu Pone:
- 3 **Tawa kraus mus išchganę:**
- 4 **Dušchoms atwešidawe:**
- 5 **Smerti c³arta šutrinei:**
- 6 **Per šmerti kurę priemei:**
- 7 **Peklas duris išchardei:**
- 8 **Mac³ie tawa parodei.**

Visas O yra perkurtas; likęs tik kreipinys (O2 „Tibi Christe“, R2 „Tau Chri / te“). Nėra aiškesnių analogijų nei su L, nei su V.

Devintasis posmas

Jo nėra turimuose lotyniškuose ir vokiškuose tekstuose. Tačiau seniausias lenkiškas giesmės vertimo variantas irgi turi 9 posmus. Todėl galima manyti, kad ir lotyniškas originalas iš pradžių buvo ne aštuonių, o devynių posmų, kad paskutinio posmo buvo atsisakyta vėliau. Nors seno lenkiško ir Rapolionio lietuviško vertimo posmų skaičius vienodas, tačiau paskutiniai posmai abiem atvejais labai skirtingi⁵. Todėl galima manyti, kad jis paties Rapolionio sukurtas:

- 1 O Diewe ambina / is:
- 2 Tiewe danguije / is:
- 3 Je / u Chri / te / aldu / is:
- 4 Būk tau garbe ir c³e / tis:
- 5 Taip ir / u / chwenta Dwa / / e:
- 6 Ambina būk laup / e:
- 7 we / k mus dangaus tawi / chken:
- 8 Du / chu mu / u linx / miben /

Amen.

Lotyniško teksto ir jo vertimų į kitas kalbas (lenkų, vokiečių, lietuvių) sugretinimas leidžia manyti, jog S. Rapolionis, versdamas iš lotyniško originalo, greičiausiai turėjo po ranka ir vokišką (o galbūt ir lenkišką) šios giesmės vertimą. Vokiško vertimo įtaka galima paaiškinti tokius nukrypimus nuo lotyniško originalo, kaip R I 4 („c³e / u naktis“), iš dalies R I 6—8, taip pat R II 5—6, R III 3, iš dalies R VI 7—8. Originalo labiau laikytasi verčiant I—VI posmus, VII posme nuo jo jau labai nutolstama, VIII posmas visas perkuriamas, o IX irgi visas perkuriamas arba pridedamas papildomai. Kitaip tariant, arčiau originalo tie posmai, kuriuose yra daugiau

siužetinių elementų, konkrečių detalių, kuriuose veiksmai nuosekliai keičia vienas kitą. Tuo tarpu VII posme nuo siužetinio pasakojimo imama pereiti prie apmąstymų, prie subjektyvaus atsiskleidimo, ir ta subjektyvioji gaida VIII posme, prasidėjusi tiesioginiu kreipimusi į Kristų, tolydžio stiprėja, kol tuoj pat pasiekia kulminaciją, todėl vertėjui prireikė dar vieno (IX) posmo — visos giesmės prasminės ir emocinės kadencijos. Taigi: juo objektyviau, siužetiškiau — juo arčiau originalo; o juo subjektyviau, betarpiškiau, intymiau — juo tolyn nuo originalo ir artyn prie savo supratimo, savo išgyvenimo ir savo išraiškos.

Apskritai susidaro įspūdis, kad Rapolionis versdamas siekė kuo didžiausio tikslumo, vengė nereikalingų pa-
grazinimų, perdėto patoso, stengėsi vartoti žodžius taikliai ir taupiai. Konkrečius originalo įvaizdžius vietomis jis dar labiau sukonkretino (pvz. I 8 „Weidan mu / chtas“, III 5 „ / chwentaije galwa“, III 7 „krišu / unku“, III 8 „karc³u muku“, V 4 „Du / che Tiewa ranko / n dawę“, V 6 „S³alnerus gails“, VI 8 „Nauyeme akmens grabe“ ir kt.), o abstrakčius dalykus iš esmės perkūrė (VII, o ypač VIII ir IX posmai). Rapolionis čia vartoja tokias pačias stiliaus ir meninės raiškos priemones, kokios būdingos ir lotyniškiems jo raštams. Tai paprastas, neperkrautas puošmenomis stilius, kurio svarbiausias bruožas yra nuoseklus, logiškas minčių dėstymas, pastangos paveikti jų svarumu, o ne retorinių figūrų gausumu, taip pat polinkis į santūrią didaktiką, ryškėjančią ne tiek iš tiesioginių deklaracijų, kiek iš siužetinio pasakojimo ir autoriaus santykio su vaizduojamu objektu. Didaktinis akcentas sutelktas paskutiniame posme, kuriame reziumuojama visos giesmės pagrindinė mintis — jog Kristaus kančios apmąstymas turi padėti žmogui pasiekti amžinąjį gyvenimą: „We / k mus dangaus tawi / chken / Du / chu mu / u linx / miben“. Paprastumu ir natūralumu Rapolionio vertimas gerokai skiriasi nuo visu šimtmečiu vėlesnio S. Slavočinskio vertimo, kuriame kur kas daugiau retorinės amplifikacijos, metaforų, Kristaus kančios dramatinizavimo. Ten, kur Rapolionis konstatuoja, išvardija faktus, Slavočinskis kuria išplėtotą emocingą vaizdą.⁶ Tas

pats originalas abiem atvejais duoda visai skirtingus rezultatus.

Vien lotynišku originalu negalima paaiškinti ne tik leksinių, sintaksinių ir apskritai bendrųjų stilistinių Rapolionio vertimo ypatybių, bet ir jo eilėdaros. Lotyniškas originalas (bent dauguma jo variantų) parašytas trylika-skiemenėmis eilutėmis su cezūra po 7-to skiemens (7+6). Eilutes į ketureilį posmą čia jungia monorimas (AAAA), išskyrus tiktai pirmą (iš dalies ir paskutinį) posmą, surimuotą gretutiniu būdu (AABB). Visi rimai moteriški, visi natūralūs (neforsuoti) ir labai tikslūs, paremti visišku klauzulių sutapimu (*divina* — *matutina*...), o dažnai ir pabrėžtinai ryškūs, pagilinti, turintys ir prieš klauzules tą patį priebalsį (*spinarum* — *poenarum*, *sepulturae* — *futureae* — *scripturae*...). Visos cezūros daktilinės, išskyrus kelis atvejus, kai pirmasis puseilis baigiasi vienskiemeniu žodžiu („est“) ir cezūra tampa vyriška. Griežtas izosilabizmas, pastovūs natūralūs kirčiai eilutės pabaigoje (priešpaskutiniame skiemenyje) ir prieš cezūrą (trečiame nuo galo arba paskutiniame skiemenyje) sudaro tinkamas sąlygas chorėjiniam metrai:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				/		(/)					/	
—	—	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—

Nusistovėjus tokiai silabinei schemai ir vengiant kirčiuotų skiemenų susidūrimo (toninio spondėjo situacijų), realiausia galimybė ir buvo tokiai eilutei klostytis chorėjais:

(/)	(/)	/	/	(/)	(/)	/
—	—	—	—	—	—	—

Tais atvejais, kai chorėjas nesusiklostydavo iš natūralių kirčių, jis būdavo gaunamas žodžių transakcentacijos būdu. Giesmės „*Patris sapientia*“ lotyniškame originale ir matyti, kad griežtos silabinės schemas ribose varžosi tarpusavyje alternacinis (pagrįstas transakcentacija) ir sila-

botoninis (pagrįstas natūraliais kirčiais) chorėjas. Jeigu imsime Jagodinskio variantą, kuris iš visų turimų variantų artimiausias Rapolionio vertimui, tai iš 32 jo eilučių 15 bus natūralių chorėjinių ir 17 nechorėjinių, o iš 64 puseilių — 46 natūralūs chorėjiniai (61%) ir 18 nechorėjinių (39%). Realizuojant chorėjinį metrą, pažeidžiama tik 18 natūralių kirčių iš 153, taigi tik apie 10% leksinių vienetų sukirčiuojama netaisyklingai.

Kiek kitokiomis eilėdaros ypatybėmis pasižymi lenkiškas vertimas. Čia originalo ketureilių monorimas pavirtęs nuosekliu gretutiniu rimavimu (AABB), daktilinės cezūros pavirtusios moteriškomis, o chorėjo tendencija visiškai išblankusi: iš 32 eilučių nėra nė vienos natūralios chorėjinės, kadangi nechorėjiniai yra visi pirmieji puseiliai (pirmiausia dėl moteriškos cezūros), o iš 64 puseilių tik 24 yra natūralūs chorėjiniai (37%) ir 40 nechorėjinių (63%). Iš esmės tai klasikinė silabinė eilėdara be kokių nors ryškesnių alternacinės arba silabotoninės eilėdaros požymių. Būdinga, kad tokiomis eilėdaros ypatybėmis (su keliomis nežymiomis išimtimis) pasižymėjo jau pats seniausias lenkiško vertimo variantas⁷.

Vokiško vertimo eilėdara vėl aiškiai skiriasi tiek nuo lotyniško originalo, tiek nuo lenkiško vertimo eilėdaros. Puseiliai čia paversti savarankiškoms eilutėmis, ketureiliai — aštuoneiliais, surimuotais kryžminiu būdu, nuosekliai derinant vyriškus ir moteriškus rimus (aBaBcDcD). Tačiau izosilabizmas čia (skirtingai negu lotyniškame originale ir lenkiškame vertime) nuosekliai neišlaikytas, nuo metrinės normos paprastai nukrypstama per vieną skiemenį. Tiksliai apskaičiuoti tuos nukrypimus sunkoka dėl rašybos, bet jei laikysime, kad „*bfindt*“ (II 5) buvo tariama „*befandt*“, „*gekleidt*“ (III 5) — „*gekleidet*“, „*g f chlagen*“ (III 6) — „*geschlagen*“ (IV 2 ir yra „*ge f chlagen*“), „*f eim*“ (III 7) — „*seinem*“, „*f pottn*“ (IV 5) — „*spotten*“, „*jhrn*“ (IV 7) — „*ihrén*“, „*des Tempels*“ (V 7) — „*des Tempels*“, „*wa f f r*“ (VI 5) — „*Wasser*“, „*Jüdi f chr*“ (VII 5) — „*judischer*“ ar net „*Zeigt an*“ (VI 7) — „*zeiget an*“, „*erfült ward*“ (VII 7) — „*erfület war*“, tai ir tokiu atveju turėsime

pripažinti, kad eilutėms V 5 „Da gab er auff *f* ein Gei *f* t“, VIII 5 „dein Todt und *f* ein ur *f* ach“, VIII 7 „dafur (dir arm und *f* chwach)“ trūksta vieno skiemens (6 vietoj 7), o eilutėje VI 4 „mit einem Spehr ge *f* tochen“ yra vienu skiemeniu per daug (7 vietoj 6). Giesmės vertime juntama chorėjo tendencija: iš 64 eilučių 30 susiklosto natūraliais chorėjais, o 34 yra nechorėjinės. Taigi chorėjinio metro tendencija blankesnė negu lotyniškame originale, kur atitinkamų puseilių santykis buvo 46 (61%) ir 18 (39%). Taip pat vokiškame vertime vargu ar siekta alternacinio chorėjo ir žodžiai čia greičiausiai nebuvo transakcentuojami, nes daugelio eilučių ritminė inercija tiesiog prieštarauja chorėjiniam metru (pvz., „Gefurt für Gottlo *f* e leut“, „Verlacht, Verhont und vor *f* peit“, „Der jn un *f* chuldig bfindt“, „mit gei *f* *f* eln ge *f* chmi *f* *f* en“, „von dornen *ʒ*uri *f* *f* en“, „des Templs vorhang *ʒ*erreiß“, „der abend war kommen“, „dein Todt und *f* ein ur *f* ach“ ir t. t.). Norint nuosekliai išlaikyti chorėją, čia reikėtų transakcentuoti apie 44 žodžius iš 170, taigi netaisyklingai sukirčiuoti per 20% pilnareikšmių leksinių vienetų (dvigubai daugiau negu lotyniškame tekste). Be to, alternacinis chorėjas būtų neįmanomas eilutėse, kuriose pažeistas izosilabizmas.

Vokiško vertimo rimai tikslumo bei ryškumo atžvilgiu irgi ne tokie vienodi kaip lotyniško originalo. Dominuoja tikslūs rimai, pagrįsti klauzulių garsų ir jų sekos tapatumu. Moteriški: *begangen* — *gefangen*, *veklaget* — *aget*, *unbe *f* cheiden* — *Heyden*, *des Todes* — *Herodes*, *ge *f* chm i *f* *f* en* — *ʒuri *f* *f* en*, *g *f* chlagen* — *tragen*, *hiengen* — *dingen*, *erbrochen* — *ge *f* tochen*, *kommen* — *genommen*, *Lelden* — *meiden*; vyriški: *macht* — *Mitternacht*, *bfindt* — *f andt*, *Sohn* — *Kron*, *f pot* — *todt*, *bloß* — *vergoß*, *f ein* — *f chein*, *f tund* — *mund*, *ʒeit* — *f elt*, *ran* — *ʒeigt an*, *nam* — *f tam*, *ur *f* ach* — *f chwach*. Pora moteriškų rimų dar pagilinti remiamuoju priebalsiu: *ge *f* chlagen* — *klagen*, *verla *f* *f* en* — *gela *f* *f* en*. Kiti rimai nebe tikslūs — moteriški: *erbebet* — *ʒerklubet*, *ʒuerfullen* — *willen*, o

ypač *geleget* — *bewahret*; vyriški: *Gei *f* t* — *ʒerreiß*, *leut* — *vor *f* peit*, o ypač *f tundt* — *darge *f* telt*, *Sohn* — *unterthan*.

Taigi lotyniško originalo eilėdara lenkų ir vokiečių vertėjų buvo transformuota pagal savosios poezijos tradicijas. Lenkiškame vertime ji liko silabinė be jokių chorėjinio metro tendencijų, o vokiškame vertime buvo pažeistas izosilabizmas, cezūrinis ketureilis paverstas trumpų eilučių necezūrinio aštuoneiliu, šalia moteriškų įvesti vyriškieji rimai, šalia tikslų rimų ryškios netikslųjų liekanos.

Kurio teksto (lotyniško, lenkiško ar vokiško) eilėdarai artimesnis Rapolionio vertimas? Iškart galima pasakyti, kad vokiško. Lotyniško originalo puseilius jis irgi pavertė savarankiškomis eilutėmis, o ketureilius — rimuotais aštuoneiliais. Tačiau posmų silabinė sandara čia skiriasi ne tik nuo lotyniško originalo ar lenkiško vertimo (kur visose eilutėse yra 7+6 skiemenys), bet ir nuo vokiško teksto. Vokiško vertimo posmas (be kelių nukrypimų per vieną skiemenį) išlaiko iš esmės tą pačią (originalo) silabinę sandarą: 76767676. Tuo tarpu Rapolionio vertime posmų silabinė norma yra 77777777. Originalo (ir vokiško vertimo) ritminis judesys čia taikliai pagautas tiktai pirmo posmo pačioje pradžioje — dviejose pirmosiose eilutėse:

Diewa Tiewa i *f* chmintis (7)

Tei *f* ibe deiwi *f* tes. (6)

(Plg. Patris sapientia / veritas divina;

Chri *f* tus der uns Selig macht /

kein bö *s* hat begangen).

Toliau visur derinamasi prie pirmosios (septynių skiemenų) eilutės ir jos vyriškos kadencijos. Nuo silabinės normos nukrypstama daug dažniau negu vokiškame vertime, be to, maksimali silabizmo svyravimo amplitudė — ne vienas, o du skiemenys (nuo 6 iki 8). Sukonkretinta posmų silabinė sandara (su nukrypimais) atrodo taip: 1=7, 2=7(6³), 3=7, 4=7(8³), 5=7, 6=7(6¹8³), 7=7(8¹), 8=7

(6¹⁸). Taigi septyniaskiemenių eilučių kontekste yra penkios šešiaskiemenės ir aštuonios aštuoniaskiemenės (iš viso 13 nukrypimų 72-ose eilutėse) ⁸.

Nuo vokiško vertimo skiriasi ir rimavimas. Ten — nuoseklus kryžminis, čia — nenuoseklus gretutinis su polinkiu į monorimą, kaip ir lotyniškame originale. Be to, atrodo, stengtasi visur išlaikyti vyrišką rimą (dažniausiai forsuotą), kai tuo tarpu lotyniškame originale (ir lenkiškame vertime) rimai visur moteriški, o vokiškame vertime sistemingai kaitaliojasi vyriški (septyniaskiemenėse eilutėse) ir moteriški (šešiaskiemenėse eilutėse). Polinkį į monorimą aiškiausiai rodo III 1—4 (*trec³é — ſchauké — plaké — apijuoké*), IV 1—6 (*ſche ſtás — priemu ſchtás — Ponás — girditás — i ſchpelūtás — pa ſkaititás*), V 1—8 (*dewintoijé — nūmiré — ſchauké — dawé — ragotiné — praduré — Bemé — Saulé*), VI 1—8 (*nūkelé — ghadinè — deiwi ſté — ſmogi ſté — priaemé — i ſchgané — paguldé — grabé*), VII 1—4 (*atkentús — wargús — i ſchdeijús — patepús*), VII 5—8 (*i ſ ſipildé — nū ſimaldé — at ſiweré — nūmiré*), VIII 1—4 (*dūmé — Poné — i ſchgané — dawé*), VIII 5—8 (*ſutrinei — priemei — i ſchardei — parodei*), IX 1—4 (*amĭbina ſis — dąnguije ſis — ſaldu ſis — c³e ſtis*). Monorimą kartais diferencijuoja (paryškindami gretutinių rimų poras) papildomi garšų sutapimai, pvz.: *deiwi ſté — ſmogi ſté* (VI 3—4), *i ſ ſipildé — nū ſimaldé* (VII 5—6), *at ſiweré — nūmiré* (VII 7—8), *i ſchardei — parodei* (VIII 7—8). Monorimas aiškiausiai sutampa su diferenciniais gretutinio rimavimo požymiais antrame posme: *pirmá — buwá, netie ſá — Chri ſtu ſá, nekaltá — Herodá, ſuri ſchtá — ſpiauditá*. Kitur (tokių atvejų mažiausia) aiškus gretutinis rimavimas be jokių monorimo požymių: I 5—8 (*pra ſtótis — i ſchdūts, ap ſkun ſtás — papeiktás*), III 5—8 (*galwá — apwainikawá, ſunkú — mukú*), IV 7—8 (*nūg latrá — pakabintá*), IX 5—8 (*Dwa ſ ſé — laup ſé, tewi ſchkén — llnx ſmibén*). O giesmės pradžia (I 1—4) vėl aiškiausiai rodo, kaip buvo nejučiom nuklysta ne tik nuo dėsningos heterosilabikos (7+6) į apytikslį izosilabizmą (6—7—8),

bet ir nuo besimezgančio kryžminio vyriško ir moteriško rimo į gretutinį rimavimą ir į monorimą.

Diewa Tiewa i ſchmintis
Tei ſibe deiwi ſtes —

kitos dvi eilutės turėjo pakartoti tą patį ritminį judesį, tačiau tai padarė tik trečia eilutė, žadėdama kryžminį rimavimą:

Chri ſtus ſmogu gime ſis,

bet ketvirta eilutė nuklydo į šalį — ištįso netgi iki aštuonių skiemenų (vietoj šešių) ir, užuot davusi moterišką sąskambį su antros eilutės „deiwi ſtes“, sudarė vyrišką rimą su pirmos eilutės „i ſchmintis“ ir trečios „gime ſis“, kartu duodama pretekstą tolimesniam monorimui.

Rapolionio vertime natūralių vyriškų (oksoninių) kadencijų tėra 14 (iš 72 — bendro kadencijų skaičiaus): *i ſchmintis, naktis, pra ſtots, i ſchdūts, muku, ſche ſtas* (šeštōs), *dewintoije, ragotine, ſmogi ſte* (įn. l.), *grabe, wargus, i ſchardei, c³e ſtis, Dwa ſ ſe*. Iš jų tik keturios sudaro dvi natūralias vyriškų rimų poras: *i ſchmintis — naktis* ir *pra ſtots — i ſchdūts*. Joms giminiškos proparoksoninės kadencijos, kadangi jų natūralus kirtis neiškreipiamas, o tik gauna papildomą kirtį jų paskutinis skiemuo. Tokių kadencijų 13: *gime ſis, papeiktas, Chri ſtu ſa, Heroda, ſuri ſchta, ſpiaudita, ap(i)jūke, priemu ſchtas, girditas, nūmire* (2 kartus), *priaeme, tewi ſchken*. Tik kelios iš jų tarpusavy arba su minėtais natūraliais oksitonais sudaro rimus: *gime ſis — naktis, ſuri ſchta — ſpiaudita, dewintoije — nūmire*. Taigi didžioji kadencijų ir rimų dalis yra nenatūralūs, forsuoti (45 kadencijos iš 72).

Eilučių vidaus dinamikoje irgi aiškiai nematyti natūralių metrinių tendencijų. Natūraliais septyniaskiemeniais chorėjais susiklosto tik 12 eilučių (I 1, 3, 5; II 6, 8; IV 2, 4; V 2, 5; VI 5, 8; IX 5), o kitos 60 eilučių lieka nechorėjinės. Beje, kelios iš jų (V 8, VI 2, IX 2, 6) yra natūralios

chorėjinės, bet šešiaskiemenės, ir ne su vyriška, o su natūralia moteriška kadencija; derinant ir jas prie forsuito vyriško rimo, jos irgi tampa nechorėjinėmis. Tas pats ir su aštuoniaskiemenėmis eilutėmis, kurių viena (V 4) rodo polinkį į natūralų chorėją su moteriška kadencija, tačiau, kirčiuojama oksitoniškai, ji pasidaro nebe chorėjinė. Apskritai, norint išlaikyti chorėją septyniaskiemenėje eilutėje, reikėtų transakcentuoti 72 žodžius iš 179, taigi nenatūraliai sukirčiuoti 40% leksinių vienetų. Tai keturgubai daugiau negu lotyniškame originale ir dvigubai daugiau negu vokiškame vertime. Todėl abejotina, ar giesmė buvo skanduojuama chorėju — galbūt jai užteko vien forsuito rimo, o eilučių vidaus dinamika buvo natūrali ir laisva?

Tačiau ir forsuitas vyriškas rimas Rapolionio vertime yra ypatingas. Aštuoneiliuose posmuose baigtą sintaksinį vienetą paprastai suformuoja dvi gretimos eilutės, jungiamos rimo, o jos abi savo ruožtu sudaro mažesnes savarakiškas sintaksines atkarpas. Taigi kalbos metrinė (silabinė) skaida absoliučiai sutampa su jos prasme ir sintaksine skaida. Eilučių galuose čia susitelkusios vienodos gramatinės formos, sudarančios rimo pagrindą. Daugiausia tai veiksmožodžiai ir dalyviai. Iš 72-jų eilučių pabaigos žodžių jų yra 40 (daugiau kaip pusė), kurių dauguma (26) sudaro tarpusavy gretutinius rimus, o kiti įsilieja į bendrą posmo monorimą. Atskiruose posmuose jų skaičius svyruoja nuo 7 (VII, VIII) iki 5 (I, IV), nuo 4 (III, V, VI) iki 3 (II) ir pagaliau iki 1 (IX). Pažymėtina, kad ir šiuo atžvilgiu paskutinis posmas išsiskiria. Visame giesmės vertime juntama savotiška grumtis tarp veiksmožodinio ir neveiksmožodinio (paremtos kitomis kalbos dalimis) rimo, pastanga prie veiksmožodžio priderinti kitos kalbos dalies panašiai skambančią (nors ir forsuitai kirčiuojamą) formą ir kartu išplėsti rimavimo galimybes. Dažniausiai tokiu atveju sąskambis gaunamas visai blankus (*pirmá buwá, trec3é — 3chauké, Ponás — girdítás, latrá — pakabintá, dewintoijé — nûmiré, ragotiné — praduré, paguldè — grabé, dûmé — Poné*), bet kai kur pasigirsta ir

ryškesnis (*atkentús — wargús*) ar net visai ryškus (*galwá — apwainikawá*), o pagaliau retkarčiais suskamba ir aiškus neveiksmožodinis forsuitas rimas (*netie3á — Chri3tu3á, 3unkú — mukú, deiwi3té — 3mogi3té*).

Taigi Rapolionio vertime susilydė įvairiopo eiliavimo tendencijos. Čia buvo savotiškai suderinti sintaksinės-intonacinės, silabinės, alternacinės ir silabotoninės eilėdaros bruožai. Nė viena iš tų sistemų nuosekliai neišlaikyta, bet juntama visų jų dinamiška sąveika. Tokioje komplikotoje situacijoje gimė profesionalus eiliuotas lietuviškas žodis. Nors ir nesusiklostęs į aiškią sistemą, jis susintetino įvairiopo galimybes — ir tai buvo pagrindinė jo tolesnės raidos ir tolydaus tobulėjimo sąlyga. Mažvydo giesmyno kai kuriose giesmėse jau buvo pasiektas griežtas izosilabizmas, kartu sudarytos galimybės nuosekliam alternaciniam metrai ir silabotonikai. Danielius Kleinas XVII a. viduryje (1666 m. giesmyne) pirmas pakėlė balsą prieš asilabizmo liekanas ir alternacinį metrą, ryžtingai sukdamas lietuvių eiliavimą taisyklinga ir natūralia silabotonikos vaga⁹. Maždaug tuo pačiu metu Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje S. Slavočinskis (1646 m. giesmyne) irgi galutinai įtvirtino izosilabizmą ir padėjo pagrindus taisyklingai silabinei eilėdarai su forsuitais moteriškais rimais. Vėliau tobulinant lietuvišką silabotoniką ir silabiką svarbiausias uždavinys buvo išvengti metrinės transakcentacijos, suderinti metro iktus su žodžių kirčiais, pagrįsti eiliavimą natūraliomis fonetinėmis kalbos ypatybėmis. Tas procesas vyko iki pat XX amžiaus, bet jo ištakos buvo pirmieji eiliuoti lietuviški tekstai, o tarp jų — ir Stanislovo Rapolionio išverstas lotyniškas viduramžių himnas „*Patris sapientia*“.

¹ *Mažvydas*, p. 441—445.

² „*Patris sapientia* und *O lux beata Trinitas* 3ind 'doppelt ubersetzt, einmahl aus dem Lateini3chen, das andere wohl aus dem Deut3chen; gans ohne Noth“ (*O3termeyer G. Er3te Littau3che Liederge3chichte*, Koenigsberg, 1793, S. 29—30).

³ Lotyniškias giesmės originalas imamas iš leidinio: *Daniel H. A. Thesaurus Hymnologicus Sive Hymnorum Canticorum Sequentiarum...* Collectio amplissima. Tomus I.—Halis, 1841, p. 337—338, atsižvel-

giant į paaikškinimuose nurodytas atskirų teksto vietų variacijas kituose giesmynuose (šiam straipsnyje paliekamos ir tų giesmynų santrumpos). Šis pagrindinis šaltinis papildomas tekstu iš kito leidinio: *Jagodyński S. S. Piesni Katholickie* [...] (XVII a. I pusės giesmyno defektinio egzemplioriaus mikrofilmas), s. 74–75, santrumpa: Jagod.

Lenkiškas giesmės tekstas imamas iš leidinio: *Jagodyński S. S. Piesni Katholickie*..., s. 74–75. Panaudojamas ir seniausias (XV a. pradžios) tekstas iš *Dłuska M. Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej. Wydanie drugie rozszerzone. T. 1.—Warszawa, 1978, s. 26–27.*

Vokiškas giesmės tekstas — iš leidinio: *Leifentrit J. Geiftliche Lieder und Pfalmen*... Gedruckt zu Budiſſin / durch Michael Wolrab. M.D.LXXIII... Das Ander Theil, S.LXXVII—LXXIX. Čia perspausdintas *Michael Weiße* XVI a. pradžios vertimas.

Pažodinių vertimą parūpino E. Ulčinaitė. Jai taip pat priklauso pastabos apie S. Rapolionio lietuviško teksto ir jo lotyniškų raštų stiliaus panašumą.

⁴ Seniausiame lenkiškame variante ši frazė irgi yra, bet ten ji labai išplėsta: „Piłat ji kazał biczować beze wszej lutości“ (*Dłuska M. Studia*..., s. 26).

⁵ Płg. Daj na śmiertnej pościeli pomniec twoją mękę,
Naszę duszę polecì oćcu bogu w rękę;
Tego świata imienie, srebro, złoto, drogie kamienie
By się nam nie słodziło tego czasu. Amen!

(*Dłuska M. Studia*..., s. 27)

⁶ Palyginimui galima paimti antrą posmą:

Rapolionis

Ponas ghadina pirma:
Nūwe ſt(s) Pilatop buwa:
Swietkai ludy netie ſ a:
Pri ſ ch Je ſ u ſ a Chri ſ tu ſ a:
Pilats rades nekalta:
Siunte ghi prieg Heroda:
Sprandan mu ſ chta / ſ uri ſ chta:
Schwenta weida ſ piaudita.

Slavočinskis

Wie ſ zpats wałandoy pirmoy Piłotip ſ toweia,
Kur melagley kaltibes tulas ant io deia,
Surlšte rankas aną mu ſ ždami wargina,
Taypag weyda ſ piaudalays ſ zwėciau ſ i blauringa.

⁷ Žr. *Dłuska M. Studia*..., s. 25–31.

⁸ Melodijos ritminė sandara reikalavo visai kitokios teksto silabinės sandaros: 78787878. Tuo tarpu visi tekstai, išskyrus S. Rapolionio: 7676... Šešiaskiemenės eilutės giedant turėjo būti labai ištesiamos. Gal tai irgi buvo viena iš priežasčių, paskatinusių S. Rapolionį šešiaskiemenės eilutes pakeisti septyniaskiemenėmis.

⁹ Dėl to darosi suprantama, kodėl D. Kleinas neįdėjo S. Rapolionio vertimo į savo giesmyną: jį buvo sunku perredaguoti pagal silabotininės eilėdaros principus. L. Zengštoko giesmyne (1612) šalia Rapolionio teksto jau buvo įdėtas kitas tos pačios giesmės vertimas („Chri ſ tus kurs mus i ſ chgane“) iš vokiečių kalbos („Chri ſ tus der uns Selig macht“), perimtas iš J. Bretkūno giesmyno (1589). Vėliau tas antrasis variantas buvo perspausdinėjamas D. Kleino ir kituose giesmynuose. D. Kleinas priartino vertimą prie vokiško originalo. J. Bretkūno giesmyne tos giesmės posmų (iš viso aštuonių) silabinė sandara buvo: 1=7(8³), 2=6(7⁴, 8¹), 3=7, 4=6(7², 8³), 5=7(8²), 6=6(7⁴), 7=7(6¹, 8¹), 8=6(7⁵). Po D. Kleino redagavimo ji įgijo tokį pavidalą: 7676(7¹)7676(7¹), taigi tik dviejose eilutėse buvo palikta vienu skiemeiniu per daug. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje naujas tos giesmės vertimo variantas („Išzminti ir teysibe amžinoia Tewa“) buvo išspausdintas S. Slavočinskio giesmyne (1646). Versta iš lenkų kalbos, bet naudotasi ir lotynišku originalu. Vertimo eilėdara taisyklinga silabinė (7+6) su tiksliais (ir daugiausia natūraliais) gretutiniais moteriškais rimais.